

Ж.Ерахметқызы,^{1*} Л.М. Адилбекова¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІН ОҚИТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сыныптардағы балалар әдебиеті материалдарын оқыту негізінде оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың теориялық және эмпирикалық зерттеулері талданады. Теориялық талдаулар бойынша таным үрдісі – сөйлеу, пікір алысу, ойлау, ойдың айқындылығы, эмоциялық қалыпта болу деп баяндалады. Танымдық белсенділік ұғымының мазмұны психологиялық (табиғи күш, ақыл-ой, ерік, ұмтылыс), педагогикалық (интегралды білім, интеллектуалдылық) және филологиялық (сөйлеу, сөйлеу мәнері, мәдени ой-сана) тұрғыда сипатталады. Теориялық талдауларды негізге алып, авторлар тарапынан «танымдық белсенділік – бұл екі жақты үдеріс, бір жағынан, білім алушының өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі жүзеге асыруының бір түрі ретінде, екінші жағынан, мұғалімнің білім беру белсенділігін ынталандыратын әдістерді іздеудегі ерекше күш-жігерінің нәтижесі» деген нақтылау жасалады. Балалар әдебиетін материалдарын оқытуда «Learningapps.org» бағдарламасын қолдану ұсынылады.

Ал эмпирикалық бөлімде балалар әдебиетін оқытудағы танымдық белсенділік деңгейлерін анықтауға арналған диагностикалық жұмыстардың жүргізілу барысы беріледі. Ш.Шварцтың «Құндылық сауалнамасы» әдістемесі бойынша берілген құндылықтарға шкалалық бағандар оқушылардың ассоциациялық ойлауын, абстракциялай алуын, ой-пікірін өзіндік толықтыра алуы және зейіні мен есте сақтауындағы дамуларды анықтауға арналады.

Түйін сөздер: балалар әдебиеті, таным, танымдық белсенділік, сөйлеу, «Learningapps.org» бағдарламасы.

Ерахметқызы Ж.,^{1*} Адилбекова Л.М.²

¹Казахский государственный женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье анализируются теоретические и эмпирические исследования развития познавательной активности учащихся на основе изучения материалов детской литературы в начальных классах. Теоретический анализ показывает, что познавательный процесс – речь, обмен мнениями, мышление, ясность мысли, эмоциональная осанка. Содержание понятия познавательной деятельности характеризуется психологическим (природная сила, ум, воля, стремление), педагогическим (интегральное знание, интеллектуальность) и филологическим (речь, манера речи, культурное мышление). Исходя из теоретического анализа, со стороны авторов делается уточнение, что «познавательная активность – это двусторонний процесс, с одной стороны, как форма самоорганизации и самореализации обучающегося, с другой – результат особых усилий педагога в поиске методов, стимулирующих образовательную активность». В преподавании материалов детской литературы рекомендуется использовать программу «Learningapps.org».

А в эмпирическом разделе дается ход проведения диагностических работ по определению уровней познавательной активности в обучении детской литературе. По методике Ш.Шварца «Ценностный опросник» шкальные столбцы по заданным ценностям посвящены выявлению ассоциационного мышления, абстрагирования, самостоятельного дополнения мышления учащихся и развития внимания и памяти.

Ключевые слова: детская литература, познание, познавательная деятельность, речь, программа «Learningapps.org».

Yerahmetkyzy Zh.,*¹ Adilbekova L.¹
¹Kazakh National Women's Teacher Training University
Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN TEACHING CHILDREN'S LITERATURE THROUGH INFORMATION TECHNOLOGY

Annotation

The article analyzes theoretical and empirical studies of the development of cognitive activity of students based on the study of materials of children's literature in primary school. Theoretical analysis shows that the cognitive process is speech, exchange of opinions, thinking, clarity of thought, emotional posture. The content of the concept of cognitive activity is characterized by psychological (natural strength, mind, will, aspiration), pedagogical (integral knowledge, intelligence) and philological (speech, manner of speech, cultural thinking). Based on the theoretical analysis, the authors clarify that «*cognitive activity* is a two-way process, on the one hand, as a form of self-organization and self-realization of the student, on the other- the result of special efforts of the teacher in the search for methods that stimulate educational activity». In teaching materials of children's literature, it is recommended to use the program «Learningapps.org».

And in the empirical section, the progress of diagnostic work is given to determine the levels of cognitive activity in teaching children's literature. According to the method of Sh . Schwartz's "Value Questionnaire" the scale columns on the given values are devoted to the identification of associative thinking, abstraction, independent addition of students' thinking and the development of attention and memory.

Keywords: children's literature, cognition, cognitive activity, speech, program «Learningapps.org».

Кіріспе. Бүгінгі қазақ балалар әдебиеті – қазақ қоғамымен бірге туып, біте қайнасып келе жатқан рухани іргелі сала екені белгілі. Оқушы тұлғасы өздерінің алғашқы ойындарынан бастап-ақ үлкендердің істеріне еліктейді. Баланың ой-арманы асқақ келетіндіктен, олардың жан-жақты қалыптасуында балалар әдебиетінің атқаратын рөлі маңызды. Балалар әдебиеті – жас буынның сана-сезімін оятып, ақыл дамытатын, оларды адамгершілікке тәрбиелейтін өмір оқулығы. Бұндағы басты мақсат – мектеп жасына дейінгі үш жасар баладан бастап, он алты жасқа дейінгі оқушыларға көркем әдеби тілде жазылған жоғарғы идеялық қызықты шығармаларды беру. Осының барлығы жас буынды саналы өмір сүруге талпынтады. Оның келешегіне жол ашады, бағыт сілтейді. Өмірге жанасымды, икемді, төзімді күрескер етеді. Сондықтан бүгінгі таңда балалар әдебиеті материалдарын ақпараттық құралдардың көмегімен оқыту және соның негізінде оқушы тұлғасының танымдық белсенділігін арттыру білім беру міндеттерін шешуге бағдарлайды.

Осы орайда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында: «...Келесі маңызды мәселе – білім беру жүйесі туралы. Бұл сала ұлт сапасын жақсарту ісінде аса маңызды рөл атқарады. Орта білімнің сапасы – табысты ұлт болудың тағы бір маңызды шарты. Әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуға тиіс» деп айтылады. Ендеше табысты ұлт болудың бірден-бір жолы – балалардың дамуы және оларға жағдай жасау [1].

Сондай-ақ, соңғы жылдары елімізде әлемдік «COVID-19» індетінің таралуы білім саласын жаппай өзгерістерге алып келді. Бұл ретте 2019-2020 оқу жылындағы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «COVID-19 пандемиясы кезеңінде білім беру үдерісін қашықтықтан оқыту технологияларына көшіру кезінде білім сапасын қамтамасыз етудің қосымша шаралары туралы» № 135 бұйрығына сай оқушылардың ақпараттық білім ортасын жобалаудың маңызы арта келе, ақпараттық ортада білім алушыларға берілетін білімдегі түсініктерін терендетіп, ақпараттық білім ресурстарымен жұмыс жасау жолдары айқындалды [2]. Осындай шешуші кезеңнен бастап ақпараттық білім берудің аса қажеттігі артып, әсіресе әдебиет сабақтарында қолданысы кеңейе түскені анық.

Түрлі педагогикалық жүйелер мен технологиялардың диалогын ұйымдастыру, төменгі сынып оқушыларының қабілеттері мен дағдыларын барынша дамытуға жағымды жағдайлар туғызу – оқыту процесінің бір саласы. *Таным* үдерістерінің тағы бір түрі – сөйлеу. *Сөйлеу* – пікір алысу процесінде жеке адамның белгілі тілді пайдалануы. Адамға тән сөйлеу әрекетінде екі түрлі сипат бар. *Бірінші* –

сөйлеудің мазмұндылығы; екінші біреуге жеткізі-летін ойдың айқындылығы. *Екінші* – сөйлеудің мәнерлілігі, адамның сөйлеу кезіндегі эмоциялық қалып білдіре алуы, яғни әрбір сөйлемді өзінің сазымен айта алуы. Бұл тұста айтылған сипаттардың барлығы дерлік балалар әдебиетінің материалдарын оқытуда жүзеге асырылады. Сондықтан бүгінгі мақаламыз оқушыларға балалар әдебиеті материалдарын оқыту арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыруды және оны ұйымдастыруды ақпараттық технологиялар арқылы түсіндіруді көздейді.

Материалдар мен әдістері. Ақпараттық технологиялар арқылы балалар әдебиетін оқытуда оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда қолданылатын теориялық әдістері: зерттеу мәселесі спектрлерін сипаттайтын, құрылымдап мазмұндайтын психологиялық, педагогикалық және филологиялық, ақпараттық салалардағы ғылыми еңбектерге шолу, жүйелеу, импровизациялау, сипаттау және салыстыру т.б., ал эмпирикалық әдістер: диагнос-тикалау, Ш.Шварцтың «Құндылық сауалнамасы» әдістемесі қолданылады, зерттеу нәтижелерін түсіндіру, статистикалық талдау т.б.

Танымдық белсенділік – оқушылардың білімге деген қажеттілігін қалыптастырудың, шығармашылық іс-әрекет дағдыларын игерудің, дербестіктің, білімнің тереңдігі мен беріктігін қамтамасыз етудің басты шарты; одан әрі білім мен жеке өсудің шарты болып табылатын іргетас болып табылады. Балалар әдебиеті бойынша танымдық белсенділік тілдің танымдық қызметі ақыл-ой әрекетінің нәтижелерін беруге және коммуникацияда қолдануға мүмкіндік беріп қана қоймайды. Ол сонымен қатар әлемді тануға көмектеседі. Баланың ойлауы тіл категорияларында дамиды: өзі үшін жаңа ұғымдарды, заттар мен құбылыстарды біле отырып бала оларды атайды. Осылайша ол өз әлемін ұйымдастырып, танымдық белсенділігін арттырады [3].

Р.Бэкон: «Білім – күш» дей келе, оған апаратын жол *таным* арқылы шығады деген пікір береді. Танымның ең жақсы және қауіпсіз жолы – тәжірибе, үйретудің жақсы тәсілі де тәжірибе, өйткені білім алуда уақытты үнемдейтіндігін пайымдайды. Р.Бэконның философиялық ойларының ерекшелігі – білім, таным барлығы тәжірибе арқылы енеді дегенді көздеп отыр [4]. Р.Бэконның пікірімен келісе отырып, «танымдық» құралдың бірі, ол тәжірибе болады деп ойлаймыз.

Психолог және педагог ғалымдар танымдық белсенділікті әр түрлі қырынан зерттейді, бірақ кез келген зерттеу жалпы білім беру проблемасының бөлігі ретінде қарастырылады. Бүгінгі таңда танымдық белсенділік жеке тұлғаны байыта отырып, оқушыларды дамыту арқылы өмірге белсенді көзқарасын туындатады, ал педагогикада танымдық белсенділік «сапа» ретінде анықталады.

Г.И. Щукина: *«танымдық белсенділік – тұлғаның сапасы, ол адамның танымға деген ұмтылысын қамтиды, таным үдерісіне жауапты интеллектуалдылықты білдіреді, яғни танымға ұмтылыстың ең тұрақты көрінісі»* деп тұжырым жасайды [5]. Ғалымның тұжырымдауы бойынша балалар әдебиетін оқытуда оқушылардың интеллектуалды әлеуетінің артуы танымдық белсенділік арқылы көрініс табады. Ендеше оқушылар балалар әдебиетін оқуда өзінің тұлғалық сапаларын мысалы, адамгершілік, ізгілік, достық, мейірімділік, патриотизм т.б.

В.С. Ильиннің пікірінше, танымдық белсенділіктің дамуына баланың үнемі өсіп келе жатқан таным арасындағы *қайшылықтарды жеңу сәті мен біліммен қанағаттандыру* мүмкіндіктері негіз болады [6].

Т.И. Шамованың пайымдауынша: «Біз танымдық белсенділікті еш төмендетпеуіміз қажет, себебі бұл оқушының *интеллектуалды және физикалық күштерінің кернеуі*, бірақ біз оны оқушыға қатысты іс-әрекеттің сапасы және мазмұны мен оны ұйымдастыру үдерісі, сондай-ақ аз уақыт ішінде тиімді игеруге ұмтылуда білім және оқу-танымдық максаттарға қол жеткізуге *моральдық-еріктік күш-жігер* деп түсінеміз» дейді [7].

Т.И. Зубкова танымдық белсенділікті *табиғи ұмтылыс* ретінде түсіндіреді адамның танымға, іс-әрекеттің сипаттамасына, оның қарқындылығы мен интегралдылығына жеке білімінің дамуы деп айтылады [8].

Педагогтің энциклопедиялық сөздігінде: «танымдық белсенділік – таным процесіне қатысты көрінетін әлеуметтік белсенділіктің бір түрі. Ол оқу іс-әрекетінде және өзін-өзі тәрбиелеуде қалыптасады, ілімнің қарқындылығы мен сипатын, оқытудың нәтижесін анықтайды. Танымдық белсенділік критерийлері: зерттелетін материалдың саны мен сапасы, танымдық қызығушылық, ақыл-ой әрекетінің әдістерінің қалыптасуы, осы деңгейде оқуға дайындық деңгейі, оқыту мен өзін-өзі тәрбиелеуде қолданылатын көздердің саны, оқудағы, танымдағы тәуелсіздік пен бастамашылық. Танымдық белсенділік оқушының бүкіл әрекетін сипаттайды деуге болады, өйткені, олардың әлауқаты, жетістігі, мәртебесі оған байланысты. Ол тұрақты тұлғалық білімге айналуы және жеке тұлғаның сапасы болуы мүмкін [8].

Қазіргі қазақ балалар әдебиетінің материалдарын оқытуда сөзбен бейнеленген әлем – бұл білімді игеруге арналған әлем бола алады.

Балалар әдебиеті материалдарын оқытуда оқушылардың сөз өнері қалыптасады. Бұл тұрғыда А.Байтұрсынов: «Сөз өнері адам санасының үш негізіне тіреледі: бірінші – ақылға, екінші – қиялға, үшінші – көңілге. Ақыл ісі – андау, яғни нәрселердің жайын ұғу, тану, ақылға салып ойлау; қиял ісі – мензеу, яғни ойдағы нәрселерді белгілі нәрселердің тұрпатына, бейнесіне ұқсату, бейнелеп суреттеп ойлау; көңіл ісі – түйю, талғау» деп адам санасына қатысты үш негіздегі таным құрамдастарын көрсетеді [9]. А.Байтұрсыновтың пайымдау-ларымен келісе отырып, сөз өнеріне қалыптастыруды балалар әдебиетінің материалдарын үйрету үдерісі арқылы жүзеге асыруға болатындығын негізге алуға болады.

Балалар әдебиеті жайында балалар ақыны Қ.Баянбай: «Балалар әдебиеті барша әдебиеттің бастауы болуы керек. Балалар әдебиетіне қатынаспаған жазушылар жақсы дүниелер тудыруы мүмкін. Шынында әдебиеттің қайнар бастауы, әрі балаларды әдебиетке әкелетін шығармалардың сапасыз болуға хақысы жоқ. Балалар әдебиеті меніңше, барлық әдеби, мәдени ой-санамыздың қалыптасуына тұңғыш ықпал ететін бастау дер едім. Әдебиеттің бастауы фольклор десек, осы фольклордың негізі бесік жырынан басталады. Тақпақ, санамақ, өтірік өлең, ертегі, жұмбақ, жаңылтпаш мұның бәрі үлкен әдебиетке жол салатын балалар әдебиетіне жатады» дейді [10].

Әдебиет – бастапқыда балаларға арналған әдебиет тарихын зерттейтін академиялық пән болып саналады, ал ашық уикипедияда: «Балалар әдебиеті – 16 жасқа дейінгі балаларға арналған және көркем образдар тілінде балаларды тәрбиелеу мен оның міндеттерін жүзеге асыратын әдебиет жанры [11] деп көрсетілген. Уикипедиядағы ашық талдаулардан байқайтынымыз, балаларға арналған кітаптар – балалар үшін құрастырылатын әдеби шығармалардың материалдық көрінісі ретінде сипатталады.

Балалар әдебиетіндегі жанрларда, яғни тақпақтар, ертегілер, аңыздар, жұмбақ, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер, қызықты оқиғалар және т.б. мазмұнды материалдар оқытылады. Алайда балалар әдебиетіндегі әрбір материал оқушылардың есте сақтауы, зейін қоюы, ойлануы арқылы материалдағы мазмұнды таниды, сөйтіп өзіне құндылықтарды қалыптастыра келе, өздігінен ассоциациялайды да нәтижесінде олардың танымдық белсенділігі ойлау арқылы дамып отырады. Бұның сипатын 1–суретте беріп отырмыз.

1–сурет. Танымдық белсенділіктің даму үдерісі

Балалар әдебиетінің түрлері (жанрлары) арқылы бұл кезеңде қабылдау, ой-өрістің қорытындыланған нормаларынан, мағыналық есте сақтаудан құралатын мейлінше жоғарғы деңгейімен ерекшеленеді.

Зерттеу нәтижелері. Жоғарыда талданған танымдық белсенділік ұғымының мәнін келесідей нақтылаймыз: «танымдық белсенділік – бұл екі жақты үдеріс, бір жағынан, білім алушының өзін-өзі ұйымдастыруы мен өзін-өзі жүзеге асыруының бір түрі ретінде, екінші жағынан, мұғалімнің білім беру белсенділігін ынталандыратын әдістерді іздеудегі ерекше күш-жігерінің нәтижесі».

Бізге талдаулар көрсетіп отырғанындай, оқушылардың танымдық белсенділігінің интеллектуалды тұрғыдан сапа, күш-жігер, білім алуда қайшылықтарды жеңу, әлеуметтік белсенділік т.б. құрамдас бөліктері болып келеді. Бұл айтылғандар әдебиет сабақтарында, соның ішінде балалар әдебиеті материалдарын оқытуда дами түседі. Ол үшін бізге ақпараттық технологиялардың тиімді бағдарламаларын іріктеу қажеттігі туындайды.

Мектеп оқушыларын оқыту барысында танымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыру келесі ерекшеліктерден тұрады яғни, оқушы тұлғасына тән ерекшеліктер:

– балалардың іс-әрекетін саналы түрде жалпылама іс-әрекет тәсілдерін анықтайтын ережелерге сәйкестендіре білу;

– өзге адамның сөйлеген сөзін мұқият тыңдап, ауызша ұсынылған тапсырмаларды нақты орындай білу;

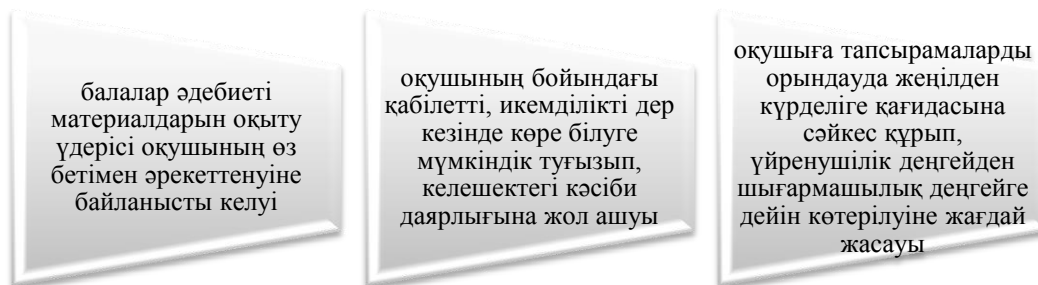
– талап етілген тапсырманы бейнелік қабылдау бойынша қорытындылай білу;

– оқу іс-әрекетін өз деңгейіндегі тәсілдер және дағдылар арқылы меңгеруі.

Мұның тәртібі қалыптасқан мотивтер мен қызығушылақтар саласымен, ішкі іс-әрекет жоспарымен, өз іс-әрекеттері мен мүмкіндіктеріне барабар баға бере алу қабілетімен сипатталады.

Ақпараттық технологиялардың, медианың, ойын индустриясының белсенді дамуы оқушылардың танымдық қызығушылығының даму деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту және қалыптастыру мәселесі қазіргі педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады [12].

Балалар әдебиетін оқытуда ақпараттық технологиялардың өздеріне тән мүмкіндіктері мен басымдылықтары бар. Оны біз 2 – суретте ұсынамыз.

2 – сурет. Балалар әдебиетін оқытудағы ақпараттық технологияны пайдаланудың мүмкіндіктері

Мектептегі балалар әдебиетін оқыту барысында дайын үлгілерде орындалатын тапсырмалардың нақты салмағы едәуір. Мұғалімдер орындалатын тапсырмалар санына ерекше назар аударады, бұл оқушылардың ғылыми білім негіздерін саналы және берік игеруі және оқуға деген құштарлықты қалыптастыру мәселелерін шешіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың айтарлықтай жүктемелеріне әкеледі, тіпті тәуелсіз оқу іс-әрекетіндегі өнімді түрлерінің арқасында оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ұзақ уақыт сақтауға болады. Біз, оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуды ақпараттық технологиялар арқылы, оның ішінде «*Learningapps.org*» бағдарламасымен жұмыс жасауды ұсынар едік. Себебі, бүгінгі You Tobe желісіне жүктелген білімге арналған цифрлы контенттердің басым бөлігі «*Learningapps.org*» бойынша құрастырылып отыр [13] (3–суретте).

Бұл бағдарламаның тиімділігі:

– оқушының өз бетімен жұмысы;

– аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;

– шығармашылық жұмыстар жасау ;

– қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;

– қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;

– іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;

– қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын өмірдің таңғажайып процестерімен, яғни танымдық қабілеттердің дамуы жағдайында әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;

–оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор [14].

3 – сурет. «Learningapps.org» бағдарламасымен жұмыс жасау нұсқаулығы

«Learningapps.org» бағдарламасымен дайындалған цифрлық контенттердегі балалар әдебиеті материалдарын сабақта пайдалану оқушының көптеген жеке қасиеттерін, мысалы, жинақылық, шыдамдылық, ұқыптылық, байқау, шығармашылық, парасаттылық, тәуелсіздік танымдық, сөздері мен іс-әрекеттері үшін жауапкершілік, коммуникативтілік және т.б. оқыту мен тәрбиелеудің мотивациясын арттыруға (қалыптастыруға), танымдық қабілетінің жоғарылауында оң нәтиже беретіні белгілі. Сондай-ақ, түсіндірілген материалдар негізінде сұрақтар қою арқылы баланың тақырыпқа сай түрлі ассоциацияны атау қажеттігі туындайды. Мысалы, *ертегілерді, аңыздарды немесе заманауи әңгімелерді мазмұндауда достық, өзара түсіністік, қамқорлық, сенім, сыйластық, ал мәтін мазмұны арқылы әке-шешенің, ата-әженің немесе айналасындағылардың мейірімін сезінуі, жауапкершілік, еңбек, денсаулық* т.б. Аталған категориялар белгілі бір мөлшерде танымдық тұрғыдан белсенді болудың құрам-дастары болып саналады.

Бала бойында білім мен дағдылардың белгілі бір көлемі қалыптасып, естің, ой-өрістің ерікті қалыбы барынша дамиды, соларға сүйене отырып, баланы тыңдауға, қарауға, есте сақтауға, зерделеуге баулуға болады.

Ендеше біздің зерттеу жұмыстарымызда қазіргі балалар әдебиетін ақпараттық технологиялар арқылы оқытуға болашақ қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлауды негізге аламыз. Себебі, оқушыларға балалар әдебиетінің қандай да бір тақырыптарын үйретуге болашақ маманның өзі заманауи білім беру технологияларын немесе әдіс-тәсілдерін меңгерген болуы шартты жағдай.

Бұл тұста мақаламызда қарастырылып отырған ақпараттық технологиялар бойынша оқытылатын балалар әдебиеті материалдарынан алынған түсінігі бойынша танымдық белсенділігінің құндылықтарға негізделуін анықтау үшін диагностикалау жұмыстарын ұйымдастыру көзделеді.

Айқындаушы кезеңде біз, зерттеу барысында жинақталған диагностикалық материалдарды пайдаландық.

Белгілі болғандай, диагностика – педагогикалық үдерістің жемісі мен нәтижесі жөніндегі мәліметтерді алу үшін қолданылатын тәсілдері.

Диагностиканың мақсаты – оқу-тәрбие жұмыстарын, олардың өнімділік нәтижесімен байланыстыратын дер мезгілінде анықтау, бағалау және талдау.

Диагностиканың міндеттері:

1. Оқушылар дамуының барысы мен нәтижесін талдау (оқушының білімге дайындығы, психикалық жетілу деңгейі, білім мен тәрбие жолында ілгерілеу қарқыны);

2. Педагогикалық үдерісі мен оның нәтижесін талдау (сауаттылық көлемі мен тереңдігі, игерілгенді қолдану ептілігі, ойлау деңгейі, құндылықтарды қабылдауы т.б.)

3. Тәрбие үдерісі мен ондағы жетістіктерге талдау беру (балалар әдебиеті материалдарын оқыту арқылы тәрбиелік деңгейі, адамгершілік сенім-наным тереңдігі мен қуаты, адамгершілік мінез-құлық бітістерінің қалыптасу деңгейі және т.б.)

4. Бастауыш сыныпта оқушылардың танымдық қабілеттері жан-жақты аша түсу үшін ерекшеліктерін анықтау болып табылады.

Біз, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды ұйымдастыруда тиімді әдістемелердің келесі бір түрі бойынша қысқаша тоқталып өтуді жөн санаймыз. Сондай-ақ бұл оқушылардың танымдық

деңгейін құндылықтар арқылы анықтауға байланысты жүргізілді. Ең алдымен, балалар әдебиетінен берілетін білімді қабылдауы, зейін қоюы т.б. әрекеттердің барысын анықтау жолға қойылды.

Ш.Шварцтың «Құндылық сауалнамасы» әдістемесі бүгінгі тұлға үшін өте маңызды (өмірлік құндылықтарға басшылық жасаушы) құндылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Тұлғаның аксиосферасы екі деңгейлік құрылымға ие, тұлғалық құндылықтар аксиосфераның тұрақты немесе динамикалық құраушыларына жатады. Осы сапа қасиетті бағалау үшін бұл әдістемеді «тұрақтылық» шкаласы анықталған. Тұлғалық құндылықтар адам өміріндегі жете ұғынылған мәнді жүйе. Мәнділік деңгейде бұл құндылық биполярлы сипатқа ие, яғни жағымды (оң) және жағымсыз (теріс) мәнділік ретінде бөліп көрсетуге болады. Сонымен бірге оларға мазмұндық сипаттама береді [15].

Талқылау. Зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында 2021–2022 жылдарында оқушылар-дың деңгейін зерттеу мақсатында эксперименттік алаң құрылып өз жұмысын атқарды.

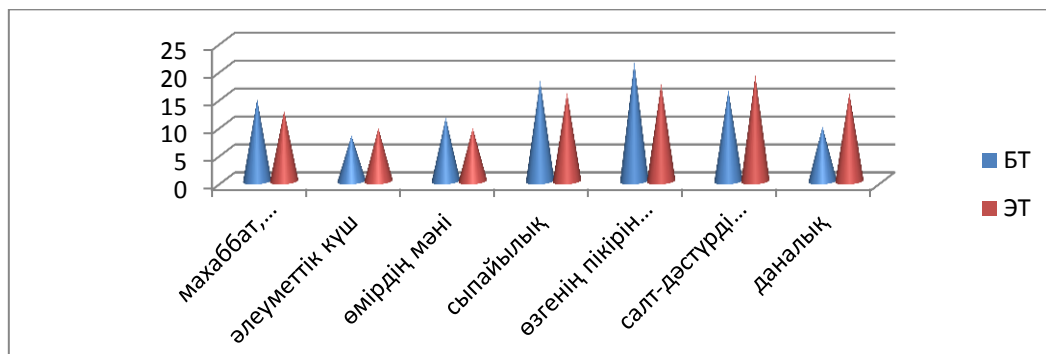
Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды ұйымдастырудың бірінші кезеңі диагностикалау болатын. Анықтау кезінде оқушылардың балалар әдебиеті жанрлары бойынша берілген материалдары арқылы танымдық белсенділігін(құндылықтар негізінде) бастапқы деңгейде диагностикалау жүргізілді.

Айқындаушы экспериментте жалпы білім беретін мектептердің 4 және 6 сынып оқушыларымен тәжірибе жұмыстарын жүргіздік. Алматы облысындағы №44 жалпы орта білім беретін мектебінде жүргізілген тәжірибелік жұмыстарға 124 оқушы қатысып, тәжірибеден өтті. Олардан 63 оқушы эксперименттік топта, ал бақылау тобында 61 оқушы қатынасты.

Кесте 1 – Анықтау кезеңіндегі Ш.Шварцтың «Құндылық сауалнамасы» әдістемесі бойынша бақылау және эксперименттік топтардың көрсеткіштері (n /%)

Шкалалар атауы	Бақылау тобы БТ (61)		Эксперименттік топ ЭТ(63)	
	n	%	n	%
Махаббат, мейірім, достық	9	14,7	8	12,6
Әлеуметтік күш	5	8,19	6	9,52
Өмірдің мәні	7	11,4	6	9,52
Сыпайылық	11	18	10	15,8
Өзгенің пікірін құрметтеу	13	21,3	11	17,4
Салт-дәстүрді құрметтеу	10	16,3	12	19,0
Даналық	6	9,8	10	15,8

Кестедегі мәліметтерден байқап отырғанымыздай, балалар әдебиетін оқытуда оқушының құндылықтарды қабылдай алуы арқылы танымдық белсенділігін арттыруда бірнеше шкала-лардың сандық және пайыздық көрсеткіштері беріледі. БТ-дағы махаббат, мейірім, достық 14,7 %-ды, ал ЭТ-да осы шкала 12,6 %-ды құрайды. Келесі шкала әлеуметтік күш БТ-8,19%, ЭТ-9,52%; өмірдің мәнін түсінуі БТ-да 11,4, ЭТ-да 9,52%% болса, сыпайылық БТ-18%, ЭТ-15,8%-ды көрсетіп отыр. Оқушыларға балалар әдебиеті жанрларын оқытуда өзгенің пікірін құрметтеу шкаласы БТ–21,3%, ЭТ-17,7%-ды, ал салт-дәстүрді құрметтеу – БТ-16,3%, ЭТ-19,0%-ды көрсетті (1-кесте, 4-суретте).

4-сурет. Ш.Шварцтың «Құндылық сауалнамасы» әдістемесі бойынша бақылау және эксперименттік топтардың анықтау экспериментіндегі көрсеткіштерінің диаграммасы.

Айқындаушы эксперимент міндеттерін шешуді жүзеге асыру үшін қатысқан оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру алдағы мақсат, міндеттерін, танымдық белсенділіктің мазмұны мен бағыттарын анықтап берді деуге болады.

Анықтау эксперименті арқылы келесідей тұжырымдар жасаймыз:

– оқушы үшін қызықты және мұғалімнің қызығушылық шеңберіне сәйкес келетін танымдық білімдерді(білімнің құндылыққа негізделуі) таңдау;

– оқушының мәселенің мәнін жақсы білуі, оны шешудің барлық жолдарын меңгеруі,

– мұғалім мен оқушының өзара жауап беруі мен өзара көмек көрсетуінде білімнің мәнін ашу бойынша жұмыс барысын ұйымдастыру;

– әр түрлі (зияткерлік, коммуникативтік, шығармашылық) салаларда белгісіздерді бірлесіп іздеу арқылы өзін-өзі дамытуды (оқушы да, мұғалім де) өзара ықпалдастыру;

– мәселені ашу бірінші кезекте оқушыға жаңа нәрсені алып келеді, танымдық қабілеті дамиды.

Жоғарыдағы тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың бірінші кезеңін жүзеге асыру барысында оқушалардағы таным – бұл негізінен материалды идеалды рефлексиялық әрекет. Бұл тұста баланың қызығушылығы үлкен рөл атқарады. Ал қызығушылықты дамытуда біз, ақпараттық технологиялар арқылы мүмкіндік беруге болатындығын байқадық.

Қорытынды. Қызығушылық баланың жаңа, белгісіз нәрсені, белгісіз кеңістікті зерттеуге, жаңа сөздің мағынасын білуге деген ұмтылысымен сипатталады. Білімнің жаңалығы мен әртүрлілігі – баланың танымдық және интеллектуалдық дамуының шарттары бола алатындығын басшылыққа аламыз.

Балалар әдебиеті өзінің бастауынан бастап терең гуманистік құндылықтарға бағытталған, жақсылық пен жамандықты, шындық пен өтірікті ажырата білуге үйретеді. Сонымен бірге балалар әдебиеті материалдары өз заманының әлеуметтік идеяларынан толық сипаттап және оның жеке көркемдік стилі сол дәуір стиліне сәйкес келетіндігін негізге аламыз. Бұл тұста кез келген жазушы балалармен өзіндік сөйлесу тәсілін дамытады. Ол лирикалық-эпикалық интонацияларға келеді, әңгімелеудің фольклорлық әдістерін қолдана алады, баланың сергек және поэтикалық дүниетанымына барынша жақындай алады. Сондықтан біз ұсынып отырған ақпараттық технология «*Learningapps.org*» бағдарламасы оқушыларға балалар әдебиеті материалдарын иллюстрациялау бойынша оқытуға арналған және өз тиімділігін көрсетеді.

Ақпараттық технологиялар негізінде балалар әдебиетін оқыту арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда келесідей ғылыми–әдістемелік ұсыныстар беруге болады:

– балалар әдебиеті материалдарын жіктеп (әр тарау немес лексикалық тақырыптар бойынша іріктеу) білім каналдарын ашу және «*Learningapps.org*» бағдарламасы бойынша дайындау;

– «*Менің сүйікті кейіпкерім*» атты балалар әдебиетіндегі кейіпкерлер галереясын танытуда ақпараттық технологиялар көмегімен іс-шаралар ұйымдастыру қажеттігі туындайды.

Қорыта келе, балалар әдебиеті «жетілген» кезде, кейіпкерлерді бейнелеуде психологизм күшейеді, тез өзгертін сюжеттік оқиғалар бірте-бірте рефлексия мен суреттеуге орын береді. Балалар әдебиетін оқытудың құралы әрқашан суреттеу болатындығын ерекше атап өткен жөн. Кішкентай оқырманды суреттері жоқ қатты әріп мәтіні арқылы дамыту мүмкін емес. Ақпараттық технологиялар негізінде балалар әдебиетін оқыту арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда жүргізілген теориялық және диагностикалық зерттеу жұмыстары бойынша Алматы облысындағы №44 жалпы орта білім беретін мектеп ұжымына алғыс білдіреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Нұр-Сұлтан қаласы, 1 қыркүйек, 2022.

2. Қашықтан білім беру технологиялар бойынша оқу процессін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы №137 бұйрық, 20 наурыз 2015 жыл (28.08.2020 № 374 қолданысқа енген өзгертулермен).

3. <https://www.un-pub.eu/ojs/index.php/wjet/article/view/8093>

4. Бэкон Ф. Новый органон // Соч. в 2-х т. – М.: Мысль, 1978. – Т.2. – С.7–215.

5. Шукина Г.И. Проблема познавательной потребности в педагогике / Г.И. Шукина. – М.: Педагогика, 2001. – С. 351

6. Ильин В.С. Формирование личности школьника: целостный процесс / В.С. Ильин. – М.: Педагогика, 1984. – С. 144.

7. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И. Шамова. – М. : Педагогика, 1982. – С. 209. 12.
8. Зубкова Т.И. Формирование познавательной активности слабоуспевающих учащихся начальных классов : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т.И. Зубкова. – Екатеринбург, 1993. – С. 24.
9. Байтұрсынов А. Қай әдіс жақсы? //Жаңа мектеп. – 1928. – №4. – Б. 3–11.
10. Основы духовной культуры(энциклопедический словарь педагога).–Екатеринбург. В.С. Безрукова. 2000г. – С. 128.
11. Клычнязова Г.Н. Мәтінмен жұмыс оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастырудың факторы ретінде. Абай атындағыҚазақ ұлттық педагогикалық университеті. Хабаршы «Педагогика ғылымдары» сериясы,№4 (72), 2021 ж. 214–222б. жайна
12. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>
13. Саржанова Ф.Б. Ашық білім беру кеңістігінде студенттердің ақпараттық технологияларды пайдаланудың ғылыми педагогикалық негіздері. – Астана, 2016. – 171 б.
14. Шумейко Т.С., Бежина В.В., Жиенбаева А.А.Моделирование системы формирования готовности будущих педагогов к развитию технического творчества школьников с использованием дистанционных технологий // Казахский национальный педагогический университет имени Абая Вестник Серия «Педагогические науки», N3(75), 2022г. – С. 135-149.
15. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. – СПб.: Речь, 2004. – С. 70.

Reference:

1. Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyń Qazaqstan halqyna Joldaýy. – Nur-Sultan qalasy, 1 qyrkúiek, 2022.
2. Qashyqtan bilim berý tehnologialar boıynsha oqý prosesin uıymdastyrý qaǵıdalaryn bekity túraly №137 buıryq, 20 naýрыз 2015 jyl (28.08.2020 № 374 qoldanysqa engen ózǵertylermen).
3. <https://www.un-pub.eu/ojs/index.php/wjet/article/view/8093>
4. Bekon F. Novyi organon //Soch. v 2-h t. – M.: Mysl, 1978. – T.2. – S.7-215.
5. Shýkina G.I. Problema poznatelnoi potrebnosti v pedagogike / G.I. Shýkina. – M. : Pedagogika, 2001. – 351 s
6. Ilin V.S. Formirovanie lichnosti shkolnika: selostnyi proses / V.S. Ilin. – M. : Pedagogika, 1984. – 144 s.
7. Shamova T.I. Aktivizatsia ýchenia shkolnikov / T.I. Shamova. – M. : Pedagogika, 1982. – 209 s. 12.
8. Zýbkova T.I. Formirovanie poznatelnoi aktivnosti slaboýspevaiýshih ýchashihsá nachalnyh klassov : avtoref. dis. ... kand. ped. naýk / T.I. Zýbkova. – Ekaterinbýrg, 1993. – 24 s.
9. Baitursynov A. Qai ádis jaqsy? //Jańa mektep. – 1928. – №4. – B. 3–11.
10. Osnovy dýhovnoi kúltýry(ensiklopedicheskui slovar pedagoga).—Ekaterinbýrg. V.S. Bezrýkova. 2000g. – 128s.
11. Klychniazova G.N. Mátinmen jumys oqýshylardyń fýnksionaldy saýattylyǵyn qalyptastyrdyń faktory retinde. Abai atyndaǵyqazaq ulıtyq pedagogikalyq ýniversiteti. Habarshy "Pedagogika ǵylymdary" seriasy,№4 (72), 2021 j. 214–222b. jaina
12. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>
13. Sarjanova F.B. Ashyq bilim berý keńistiginde stýdentterdiń aqparattyq tehnologialardy paidalanýdyń ǵylymi pedagogikalyq negizderi. – Aстана, 2016. – 171 b.
14. Shýmeiko T.S., Bejina V.V., Jienbaeva A.A. Modelirovanie sistemy formirovania gotovnosti býdýshih pedagogov k razvitiyu tehnicheskogo tvorchestva shkolnikov s ispolzovaniem distansionnyh tehnologiu // Kazahsku nasionalnyi pedagogicheskui ýniversitet imeni Abaia Vestnik Seria "Pedagogicheskie naýki", N3(75), 2022g. – 135–149s.
15. Karandashev V.N. Metodika Shvarsa dlá izýchenia sennostei lichnosti: konsepsia i metodicheskoe rýkovodstvo. – Spb.: Rech, 2004. – 70s.